

ENGELLİ BİREY VE AİLELERİNİN YAŞANTILARINDA HZ. MUHAMMED'İN ÖRNEKLİĞİ (Çorum Örneği)*

Naci KULA**

Özet

Bu makalede, Hz. Muhammed'in hayatı ile ilgili bilgisi olan Çorumdaki engelli birey ve ailelerden 85 kişi üzerinde niteliksel yapılandırılmış görüşme tekniği ile yapılan araştırma sonuçları ele alınmıştır. Hz. Muhammed'in hayatından az ya da çok haberdar olan engelli birey ve ailelerin yaşadıkları sorunları aşmada ve engelliliği kabullenmede Hz. Muhammed'in hayatından neler öğrendikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırma sonucunda 10 davranışın örnek alındığı gözlenmiştir. Örnek alınan davranışlar şöyle sıralanabilir. Sabırlı olma, azim ve gayretli davranma, ümidini yitirmeme, yaşanan olayı imtihan olarak görme, şükretme, çocuklara şefkatli davranma, inancın olumlu etkisi, yaşanan sıkıntıların karşılığında ödülün alınacağı, kolaylaştırıcı olma ve zorlaştırmama.

Anahtar Kelimeler: Engelli birey, engelli ailesi, Hz. Muhammed, davranış, öğrenme.

The Guidance Of Prophet Muhammad In The Attitudes Of The Disabled Persons And Their Families (A Survey In ÇorumProvince)

Abstract

This article provides results of a survey of qualitatively structured interviews with 85 disabled persons and their families in Çorum Province who are knowledgeable about the life of Prophet Muhammed. The survey specifically aims at investigating what handicapped people and their families, who are more or less knowledgeable about the life of Prophet Muhammed, learned from the life of Prophet Muhammed in coping with their problems and in accepting their disability. The results of the survey show that those people learn and adopt in their lives these 10 attitudes: to endure, to act determinedly, not to lose hope, to eva-

* Bu çalışma, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesince 07-08 Mart 2009 tarihinde düzenlenen Kültür Coğrafyamızda Hz. Muhammed Uluslararası Sempozyumunda sunulan tebliğin makale haline getirilmiş şeklidir.

** Yrd. Doç. Dr.,Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi Anabilim Dalı, nkula@yahoo.com

luate the painful events as a part of examination, to be grateful, to show compassion to children, the positive effects of faith, to believe that there will be corresponding reward for hardships, to make things easy, and to avoid making things difficult.

Key Words: Disabled person, their families, Prophet Muhammed, behaviour, learning

GİRİŞ

İnsanın önemli özelliklerinden biri etkilenen ve etkileyebilen bir varlık olmasıdır. Zira etkilenme ve etkileme, insanın çevresiyle kurduğu ilişki ve iletişim sonucu yaşadığı bir durum olarak sadece fiziki çevresi ve tabiat ortamıyla sınırlı olmayıp sosyal çevresinden de etkilenmesine ve etkilemesine neden olmaktadır. Böylece insanın içinde bulunduğu ortamdan etkilenmekle birlikte etkileme, değiştirme gücüne de sahip olduğu anlaşılmaktadır.

İnsanın bu yönü, kimi zaman onun kendi yaşamını büyük ölçüde etkileyecek bazı olayları da yaşamasına sebep olabilmektedir. Bu olayların oluşmasında kişinin başına gelen bir kaza, hastalık, bilinçsizce davranma gibi nedenler etkili olmakla birlikte bazen de doğuştan gelen genetik bozukluklar, kalıtsal rahatsızlıklar öne çıkmaktadır. Hastalık, kaza ya da doğuştan gelen kalıtsal etkilerle meydana gelen engellilik, insanın yaşayabileceği durumlardandır. Böyle bir olayla karşılaşan bireyin günlük yaşamı önemli ölçüde farklılaşmaktadır. Yaşanılan duruma bağlı olarak öncelikle bazı ihtiyaçlar, aktiviteler yeterince yerine getirilememekte ve kişi mevcut durumunun kendi yaşamı açısından anlamını kavrama yönüyle de birtakım soru ve sorunlarla karşılaşabilmektedir.

Engellilik durumunun niteliği ve çeşitliliği, sorunun ağırlaşmasına ya da belli bir zaman sonra tedavi edilebilecek bir duruma gelmesine de neden olmaktadır. Eğer sorun kısa sürede aşılabilecek ise, ameliyat vb. durumla düzelebilecek bir özellik taşıyorsa birey, sorunun çözülebileceği düşüncesiyle büyük ölçüde rahatlamaktadır. Ancak sorun, kişinin yaşamını olumsuz yönde etkileyecek bir özellik gösteriyorsa bu durum biyo-psiko-sosyal birtakım sorunların oluşmasını beraberinde getirmektedir. Karşılaşılacak sorunların nasıl aşılabileceği bu noktada önem kazanmaktadır. Zira yaşanan ve yaşanabilecek sorunlarla başa çıkma çabası, bireyin günlük yaşama uyum sağlamasını kolaylaştırmakla birlikte onun psikolojik olarak da rahatlamasına yardımcı olacaktır. Bu nedenle insan davranışları açısından önemli bir özellik olarak karşımıza çıkan bir husus da, insa-

nın hayatında karşılaştığı bazı sorunları olabileceği gibi bu sorunları çözmeye yönelik bazı çabalarının da bulunduğudır.

Sorunla baş etmede dışarıdan katkılar olabileceği gibi bireyin kendisinin de sorunu aşmaya yönelik bir takım çabaları bulunabilecektir. Bu çabalar içerisinde zikredilebilecek önemli adımlardan biri de aynı ya da benzer sorunları yaşayan insanların hayatlarından sorunu aşacak örnekleri gözlemleyerek “model alma” yöntemine başvurmadır. Engelli birey ve ailelerinin de yaşadıkları zorluk ve sıkıntılarla baş etmede kendileri gibi aynı sorunları yaşamış çevrelerindeki insanların davranışlarını gözleme veya hayatlarında farklı nedenlerden dolayı yaşadıkları engeller ve zorluklarla baş eden önemli şahsiyetlerin davranış modellerine başvurmaları mümkündür. Bundan dolayı bu çalışmamızda Çorum'daki¹ engelli birey ve ailelerinin yaşadıkları sorunlar ile bunları aşmada başvurdukları çözüm yolları içerisinde Peygamberlik görevi esnasında yakın akrabaları başta olmak üzere ciddi sıkıntı ve engellerle karşılaşmış olan Hz. Muhammed'in nasıl model alındığını incelemek istedik. Zira bu konuda saha araştırması yapılarak elde edilecek veriler sayesinde önemli bazı tespitlere ulaşma imkânı olabilecektir. Bu nedenle çalışmada niteliksel araştırma yöntemlerinden yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır.² Yapılandırılmış görüşmelerde, araştırmacı ile katılımcılar arasında aktif bir diyalogun ve etkileşimin oluşması hedeflenmiştir. Yapılandırılmış “açık uçlu anket görüşmesi” çerçevesinde de engelli birey ve ailelerine açık uçlu 10 sorudan oluşan anket formu dağıtılarak yaşadıkları sorunlar, sorunlarını aşmada Peygamberimizin hayatından hangi yönleri örnek aldıkları veya kendilerini nelerin etkilediği tespit edilmiştir. Aynı zamanda anket uyguladığımız grup içerisinde bizlerle görüşmek isteyenlerle

¹ Çorum'daki engelli birey ve aileleri, çalışmamızda araştırma için seçtiğimiz niteliksel yapılandırılmış görüşme tekniği gereği örneklem grubuyla bizzat zaman geçirme, onların yaşadıklarını görme, hissetme, gözleme imkânını (Bkz. *Sosyal Bilimlerde Niteliksel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yay., İstanbul 2003, s. 23) daha rahat bulabileceğimizden dolayı araştırma evreni olarak seçilmiştir. Örneklemin seçilmesinde ise ailelere daha rahat ulaşma ve araştırma tekniği çerçevesinde görüşme yapabilmek amacıyla Çorum'da yer alan ve engellilere yönelik hizmet veren özel eğitim rehabilitasyon merkezleri ve engelli bireylere rahat ulaşabileceğimiz sakatlar derneği dikkate alınmıştır. Çorum'da 5 tane olan merkezlerden farklı sosyo-kültürel özelliklere sahip ailelerin çocuklarının devam ettiği varsayılan iki merkez seçilmiş olup, peygamberimizin hayatını okumuş ya da bu konuda bilgi sahibi olan 50 aile ile sakatlar derneğinin desteği ve çevremizde ulaşabildiğimiz aynı nitelikteki 35 engelli birey seçilerek toplam 85 kişi örneklem grubunu oluşturmuştur.

² Şimşek Yıldırım, *Sosyal Bilimlerde Niteliksel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yay., İstanbul 2003, s. 91.

de yapılandırılmış görüşme yöntemi gereğince derinlemesine tespitler yapmak amacıyla mülakat yapılmıştır. Elde edilen veriler ise onların ifadelerine yer vererek çalışma içerisinde değerlendirilmiştir. Bu bilgiler çerçevesinde konuyu ele alırken önce engelli birey ve ailelerinin yaşayabileceği sorunlar ve ortaya koyduğu tepkilere ana hatlarıyla değinerek sorunları çözmeye Hz. Muhammed'in hayatını model almanın önemini ve bunun nasıl gerçekleştiğini davranışçı terapi yöntemleri içerisinde yer alan sosyal öğrenme kuramı ışığında daha belirgin bir şekilde ortaya koymak mümkün olabilecektir.

1. Engellenme Duygusu ve Engellilik

Engellenme (frustrasyon), elde etmek istenilen bir nesneye ulaşmak istenilen belirli bir amaca varmaya veya bir istek, ihtiyaç, arzuya kişinin kendisinden ya da çevresinden gelen türlü sebeplerle ulaşamamasına ve doyumsuz kalması durumuna denir.³ Engellenme duygusunu ortaya çıkaran gecikme, önleme ve çatışma olmak üzere üç temel nedenden bahsedilebilir. Engellenme duygusunun temelinde bireyin içinde bulunduğu ortamda neyin ne zaman olacağına dair beklentileri önemli rol oynar. Tahmin edilen süre içerisinde beklenen olay olmazsa engellenme duygusuna kapılılır. Örneğin, turistik bir gezi için erken hareket edip gezilecek yerleri görüp akşam belirli bir saatte dönülme kararlaştırılmasına rağmen geziye katılan bir kişinin 45 dakika geç gelmesi sonucu gezi programında aksamalar olacaktır. Dolayısıyla geç gelen kimseyi beklerken hissedilen duygu engellenmedir. Aynı şekilde bir amaca ulaşmayı engelleyen fiziki, sosyal ya da kişiden kaynaklanan önleyiciler de engellenme duygusu oluşturur. Örneğin, fiziksel önleyici olarak sabah evden çıkarken kapının anahtarını içerde unutup kapıyı kapatarak içeri girmedi zorlanma durumu, arkadaşlarıyla gezmek isteyen bir gence annesinin izin vermemesi sonucu oluşan sosyal engel durumu ve kısa boylu olan bir kişinin profesyonel basketçi olmak istemesine bağlı olarak yaşanan kişisel önleyici durum engellenme duygusunun yaşanmasına sebep olur. Bireyde iki veya daha fazla güdünün aynı anda etkili olduğu durumlarda yaşanan çatışma durumu da engellenme duygusu oluşturur. Örneğin mesleğinde doktora yaparak ilerlemek isteyen bir gencin aynı zamanda sevdiği kişi

³ Arthur Reber, *Dictionary of Psychology*, 1985, s. 288; Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, Bilim Sanat Yay., İstanbul 2000, s. 262.

ile de erken yaşta evlenmek istemesi çatışma oluşturur ve engellenme duygusu yaşanır.⁴

Engellenme insanda birtakım yılgınlıklara, çeşitli üzüntülere ve kaygılara yol açar. Bireyin iç dünyası gergin bir duruma girer. Bu tür engellenmelerin sınırlı bir şekli insanı daha çok çalışıp başarı yollarını araştırmaya sevk etmesi bakımından bazen faydalı olabilir ama bazen de bu engellenmelerin uyardığı öfke, kaygı ve aşırı gerginlik halini yenemeyen insanlarda birtakım kompleksler gelişebilir. Kişide nefret, kin, kıskançlık, peşin hüküm, kendini değersiz, yetersiz görmeler olabilir. Böylece kişi yaşadığı engellenme durumuyla, engel duygusuyla baş ederek çevresiyle uyum sağlamaya çalışır ve hayatını sürdürür, ya da uyum bozukluğu yaşayabilir. Bazı zorlanmalarla karşılaşabilir.⁵ Nitekim aşağıdaki olay engellenme duygusunun bireyde oluşturduğu sıkıntı ve zorlukları ve bunları aşmada takınılan tavrı anlatan örneklerdendir.

Yakalandığı Multiple Skelorez hastalığı sebebiyle hareket kabiliyeti engellenen ve hastalığına bağlı yaşadığı zorluk ve sıkıntılarla baş etme becerisi göstererek hastalıkla yaşamayı öğrenen bir bayan yaşadığı sıkıntı ve zorlukları ve bunları aşarak hastalıkla yaşamayı nasıl öğrendiğini şöyle dile getirmiştir;

“MS olduğumu öğrendikten sonra ilk zamanlar duygularımı ve içindeki hüznü paylaşacak bir arayış içindeydim. Belirsizlikler içindeyken beni anlayan, yaşadıklarımı bilen bir dost, bir arkadaş aradım durdum.... Yaşamımdaki her şey belirsizdi, Ne olacaktım? İyi olma ihtimalim var mıydı? Altüst olmuştum. Beni neler bekliyordu?...” Ayaklarımda hareketimi engelleyen ağır prangalar var gibiydi. İstedğim gibi hareket ettiremiyordum. Denge problemi yaşıyordum. Mücadele edecek gücüm, enerjim de yoktu, öyle hissediyordum...MS tüm hayatımı olumsuz etkiledi yaşam kalitemi sınırladı, zaman zaman kendime olan güvenimi sarstı, hatta pasifleştirdi beni.⁶ “Kendi kendime soruyordum; neden ben? Bunu siz de sormuş, farkında olmadan kendinizi bile suçlamışsınızdır. Kaygan bir zeminde ayakta durmaya çalışır gibi, hassas bir fay hattı üzerinde ya da patlamaya hazır bir volkanın içinde hissettiğimiz güvensiz, huzursuz kuşku içindeki günle-

⁴ Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1993, ss. 280-283.

⁵ Özcan Köknel, *Zorlanan İnsan, Kaygı Çağında Stres*, Altın Kitaplar, İstanbul 1993, s. 41.

⁶ Filiz Erdinç, *Ms ile Yaşamayı Öğrenmek*, Cinius Yay., İstanbul 2008, ss.7-9.

rimiz...⁷ “Rahatsız dönemlerindeki yürüyüşlerimde yüksek kaldırımlar hep sorun olmuştur. Hele o 40 santimi aşan kaldırımlar... Özürlülerin de en büyük derdi.⁸ “Bu maratonda olumlu düşünme, sevgi, inanç ve yüksek moralle ne kadar zor dönemelerin aşıldığını biliyorum, hepsini yaşadım...”⁹

Bedensel özürlülük de bireyin doğuştan veya sonradan çeşitli nedenlerle beden yapısında ve görünüşünde bir organın ya da sistemin işleyişindeki anormallik sonucu bir engellenme durumuyla karşılaşmasıdır.¹⁰ Çünkü birey bedensel bir yetersizlik, sakatlık sonucu bazı sınırlanmalar, zorlanmalarla karşılaşabilmektedir. Örneğin bir kaza sonucu bir bacağını yitiren bireyin yürüme yeteneği azalmakta, hoşlandığı spor ve etkinliklere katılmaya zorlanabilmektedir. Dolayısıyla yeni durumuna uyum sorunu yaşamaktadır.

2. Engelli Birey ve Ailelerinin Engellenme Duygusunu Oluşturucu Nitelikte Yaşadığı Bazı Sıkıntı ve Zorluklar

168 | db

Engelli birey ve ailesi yaşanan engellilik durumu sebebiyle bazı sıkıntı ve zorluklarla karşılaşabilmektedir. Engelli bir birey, öncelikle içinde bulunduğu durumu kavramaya, yaşadığı olayın hayatındaki anlamını belirlemeye ve karşılaştığı bazı sorunları çözmeye çalışır. Özellikle “niçin ben”, “neden böyle bir durumla karşılaştım”, “Tanrı bana yaptığım hataların bedelini mi ödetiyor?” vb. soruların cevabını arar. Dini veya felsefi bazı izahlarla soruların cevabını bulmaya çalışır, yeterli ve tatmin edici cevaplara ulaştığında engelliliği kabullenmesi kolaylaşabilir. Bazen de ulaştığı izahlar kendini tatmin etmeyebilir; isyan, öfke, saldırganlık vb. davranışları gerçekleştirebilir. Engelli bireyin yaşadığı durumu anlama ve anlamlandırma çabası yanında ihtiyaçlarını gidermede zorlanması, yetersiz çevre düzenlenmesine bağlı olarak fiziki bazı engellerle karşılaşması, tedavi ve bakımı ile ilgili bazı zorlukları yaşaması, ailesinde ve çevresinde bulunanların olumsuz tutum ve davranışlarına muhatap

⁷ Erdinç, a.g.e., s. 13.

⁸ Erdinç, a.g.e., s. 22.

⁹ Erdinç, a.g.e., s. 11.

¹⁰ Daniel P. Hallahan ve James M. Kauffman, “Personal and Contextual Determinants of Coping Strategies”, *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, Sayı, 5, s. 386.

olması, eğitim ve istihdamla ilgili bazı sıkıntılarla karşılaşması mümkündür.¹¹

Araştırmamıza katılan engelli bireyler de yaşadıkları sıkıntı ve zorlukları şöyle dile getirmiştir:

“Geçirdiğim iş kazası sonucu sağ elimdeki iki parmağımı kaybettim. Hastanede hep kendime sordum “Allah’ım ne günahım ve kusurum vardı da bu başıma geldi diyordum. Bazen yaptığım günahlar, kusurlar aklıma geliyor bunların cezasını mı çekiyorum diye düşünüyordum. Hastaneden çıktıktan sonra herkesin elime dikkat ettiğini düşünüyor ve elimi saklamaya çalışıyordum (45 yaşında ilkokul mezunu bedensel engelli erkek)

“Bir kaza sonucu sonradan görme engelli oldum. Kapkaranlık bir ortam, yürürken, bir şey yerken içerken zorlanıyorum. Hele sonradan kör olmak ne kadar kötü bir şey, Allah kimseye vermesin. Etrafımdaki herkes beni suçladı. Daha dikkatli olsaymışım bu başıma gelmezdi diye ben de kendi kendime soruyorum bu başıma neden geldi diye doğru dürüst cevabını bulamıyorum. Benim kusurum yoktu arkadaşımın dikkatsizliğinin kurbanı oldum. Dışarı çıktığımda kaldırımların yüksekliği ve merdivenler beni korkutuyor onun için yanımda birisinin olmasını istiyorum... (38 yaşında ilkokul mezunu görme engelli erkek)

Ailenin engelli çocuğa sahip olması sebebiyle karşılaşabileceği sıkıntı ve zorluklar çocuğun bakımı, ihtiyaçları ve tedavisiyle ilgili olanlar, ailenin hayatında meydana gelen değişiklikler, ailedeki diğer çocukların engelli kardeşe ilişkileri ve onlarla ilgili ailenin yaşayabileceği bazı sıkıntılar, çevrenin tutum ve davranışlarından kaynaklanabilecek sıkıntılar, engelli çocuğun geleceği ile ilgili bazı endişeleri şeklinde sıralanabilir.

Engel türü ne olursa olsun engelli bir çocuğun tedavisi, bakımı, ihtiyaçları açısından ailenin birtakım görev ve sorumlulukları bulunmaktadır. Bu görev ve sorumluluklar yerine getirilirken bazı sıkıntı ve zorluklarla da karşılaşmak ta mümkün olmaktadır. İşte bu konuda yaşanan zorluk ve sıkıntılar aileler tarafından aşağıdaki örneklerde olduğu gibi dile getirilmiştir.

¹¹ Bkz. Adem Efe, “Engelli Birey ve Ailelerinin Sorunları, Toplumdan Beklentileri ve Din” *Manevi Sosyal Hizmetler*, (Edt. Ali Seyyar), Rağbet Yay., İstanbul 2008, ss. 228-243.

“Bizim ilk sıkıntımız sağlık problemleriyle başladı. O. sağlıklı bir bebektir. Eşim göreve başladıktan sonra O.’da bir gerileme oldu, dokuz aydan sonra. Bir yaşına geldiğinde evimize gelen bir misafir vasıtasıyla hareketlerinin diğer çocuklardan farklı olduğunu fark ettik ve eşimin önerisiyle doktorumuzu değiştirdik. F. bey; “Demir noksanlığına var” dedi. Bir yıl O.’ya sıvı yiyecekler yanında demir iğneleri vuruldu. Diğer büyük oğlumuzda bunların hiçbirini yaşamadığımız için bize çok zor geliyordu.”¹²

“Yemek yeme ve tuvaletle ilgili sorunlar yaşadık. Fakat şu anda kendisiyle iletişime geçtim. En büyük sorun isteğini söyleyememesi, konuşamaması.” (38 yaşında eğitilebilir ve öğretilbilir çocuğu olan fakülte mezunu baba)¹³

Ankete katılan aileler de çocukların bakım, ihtiyaçları ve tedavileri noktasında karşılaştıkları sıkıntıları şu ifadelerle dile getirmiştir.

170 | db

“Çocuğun ayağa kalkamaması ve tuvalet ihtiyacını görememesi bizleri çok üzüyor. İkinci yaşadığımız sorun ve zorluk da, konuşamaması, konuşamadığı için ne söylediğini ya da ne istediğini tam olarak anlayamamamız.” (46 yaşında ortopedik engelli çocuğu olan ilköğretim mezunu baba)

51 yaşında görme engelli çocuğu olan ilköğretim mezunu bir anne de çocuğu ile ilgili yaşadığı sıkıntıyı şöyle dile getirmiştir:

“Engelli birey olarak yemek yerken kendi temizliğini kendisi yaparken sorunlar oluyor. Özellikle fazla dışarı çıkarmıyoruz. Bazen dışarıya çıkınca göremediğinden düşüyor. Bir yerlerini incitiyor.”

“Kızım için Ankara’ya 6 ay da bir 2 sene gittik. Çok sıkıntılı ve masraflı bir zamanı yaşadık. Tedavisinde kısmen bir ilerleme oldu ama hâlâ daha düzgün yürüyemiyor.” (37 yaşında ortopedik engelli çocuğu olan ortaokul mezunu anne)

Engelli çocuğu olan anne babalar, çocuklarının bakım ve ihtiyaçları ile ilgilenmek hatta çocuğun engellilik durumuna göre çoğu zaman sürekli onların yanlarında olmak durumunda olduklarından

¹² Fusün Akkök, & Özer Bilge, *Yaşamın Diğer Penceresi*, Özgür Yay., İstanbul 2005, s. 42.

¹³ Naci Kula, “Engelli Birey ve Ailelerine Yönelik Moral ve Manevi Destek” *Uluslararası Osmanlıdan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu*, Çorum Belediyesi Yay., Çorum 2008, s. 887.

günlük yaşam tarzlarında da önemli değişiklikler olmakta; sosyal ilişkileri ve kendilerine zaman ayırma açısından da bazı sıkıntılar yaşamaktadırlar

Eşi ve kendisi opera sanatçısı olan bir baba çocuğunun engelli olması nedeniyle onunla ilgilenmek ve ihtiyaçlarını gidermek zorunda kaldıklarından bu durumun sanat hayatlarını nasıl etkilediğini şöyle anlatmaktadır:

“Bizim, eşimin de benim de sanat hayatımızı bitirdi. Yapabileceğimiz çok şey vardı. Artık eskisi gibi değil. Ben fazla dışarıya çıkamadığım için sanatsal anlamda dostlarımı kaybettim, aramamaya başlınca çok doğaldır, aranız soğuyor ilişkiler kopuyor. Sanatsal ve sosyal yönden hayatımız değişti. Yakın ilişkilerde olduğumuz aileler, arkadaşlarımız vardı, ancak B.’yle ilgili olmaya karar verdiğimizden itibaren bu dostlardan, bu arkadaşlardan koptuk...”¹⁴

Çocuğu engelli olan bir baba da günlük hayatlarının ve sosyal ilişkilerinin çocuklarının durumu sebebiyle nasıl şekillendiğini ve etkilendiğini şu ifadelerle dile getirmektedir.

db | 171

“Artık eşim zamanının % 90’ını, ben de işten arta kalan zamanının % 80’ini İ.’ye ayırıyoruz. Dersine zaman ayırıyoruz, gezdiriyoruz, çocuk eğlencelerine götürüyoruz. Bizim sosyal faaliyetlerimiz yok denecek kadar az. İzne gittiğimde moralim bozuk dönüyorum artık. Çünkü akranelarını gördüğümde moralim bozuluyor artık izne memleketime gitmiyorum.”¹⁵

“Zamanımın çoğunu çocuğumla ilgilenmek ve onun yanında bulunarak geçiriyorum. Komşularıma dahi gidemiyorum. Onu götürdüğümde etrafı dağıttığı için hoşlarına gitmiyor. Ben de bir yere gitmeye çekiniyorum.” (35 yaşında zihinsel engelli çocuğu olan ilkökul mezunu bir anne)¹⁶

Anket uyguladığımız aileler de engelli çocuğa sahip olmanın yaşamlarını olumsuz yönde etkilediğini ifade etmektedirler.

“Zamanımın çoğunu çocuğumla ilgilenmek ve onun yanında bulunarak ihtiyaçlarını gidererek geçiriyorum. Dışarı pek çıkamıyorum. Çünkü çocuğum yatağa bağımlı. Yemesi ve tuvalet ihtiyacında ben yanında olmak durumundayım. Onu götürdüğüm de etrafı dağıttığı

¹⁴ Akkök& Özer, a.g.e., s. 55.

¹⁵ Akkök& Özer, a.g.e., s. 60.

¹⁶ Kula, a.g.teb., s. 888.

için hoşlarına gitmiyor. Ben de bir yere gitmeye çekiniyorum.” (42 yaşında felçli çocuğu olan ortaokul mezunu olan anne)

Engelli çocuğa sahip anne babaların yaşadığı önemli sıkıntılardan ve karşılaştıkları zorluklardan bir diğeri de aile bireyleri, yakın akraba ve çevrenin olumsuz tutum ve davranışlarıdır. Aşağıdaki örnekler bu noktada anne babaların yaşadıklarını ortaya koymaktadır.

“Eşim tarafından “Sağlam bir çocuk doğuramadın” suçlamasıyla karşı karşıyayım.”¹⁷

“Bir iki yıl çok sarsıldım. Ailemin fazla yardımcı olmayışı, eşimin çocuğa ve bana karşı duyarsızlığı üzüntülü günler geçirmeme neden oldu”¹⁸

“Eşimden tam destek alamadım. Yakınlarım da maddi ve manevi olarak yeterince destek olmadı” (41 yaşında spastik çocuğu olan lise mezunu anne)¹⁹

172 | db

Ankete katılan anne babalar da ailedeki bireyler ya da yakın akrabaların ve çevrede bulunanların bazı olumsuz tutum ve davranışlarından dolayı birtakım sıkıntı ve zorluklarla karşılaştıklarını dile getirmişlerdir.

“Herkes acıyarak bakıyor, kimi gülüyor, kimi akıl veriyor, kimi yanında bizi istemiyor, çekiniyor” (30 yaşında konuşma engelli çocuğu olan ilkokul mezunu anne)

“Yakın çevremden bir destek de görmedim, çocuğuma engelli olduğunu hissettirecek bir eleştiri de görmedim. Ama ilgisizlikleri bazen canımı sıkıyor. Başkalarının çocuğumun yanında hastalığı ne demelerine izin vermedim Bazen soranlara da sizi ilgilendirmez diyorum” (36 yaşında eğitilebilir ve öğretilebilir zihinsel engelli çocuğu olan ilkokul mezunu anne)

Engelli çocuğa sahip ailelerin yaşadıkları sıkıntı ve zorluklardan biri de engelli çocuk ile kardeşleri arasındaki ilişkilerden kaynaklanmaktadır. Engelli bir kardeşle büyüme normal kardeşlerin günlük yaşamlarında pek çok yönden değişikliğe yol açmakta; psikolojik uyum ve gelişmelerinde bazı güçlükler yaşamalarına neden olabil-

¹⁷ Fusün Akkök, *Bayan Perşembeler*, ODTÜ Yay., Ankara 1997, s. 21.

¹⁸ Akkök, *Bayan Perşembeler*, s. 53.

¹⁹ Kula, *a.g.teb.*, s. 889.

mektedir.²⁰ Ayrıca anne babanın engelli çocukları ile bakım ve ihtiyaçları çerçevesinde daha fazla ilgilenmek zorunda kaldıklarından diğer çocuklarıyla yeterince ilgilenememekten kaynaklanabilecek bazı sıkıntılar da bu konuda dikkati çekmektedir.²¹

Otistik çocuğu olan bir baba da kızının engelli olan kardeşinin otistik olduğunu kabullenmek istemediğine dikkat çekerek engelli olmayan çocuğunun yaşadığı sıkıntıyı dile getirmiştir. “Kızımıza da kardeşinin otistik olduğunu söylediğimizde “Yok benim kardeşim otistik değildir” dedi. Kabullenemedi.”²² “Kendisinden yaşça büyük abisi kardeşi ile ilgilendiğimiz için ağlıyor, hırçınlaşıyor. Onun eşyalarını elinden alıyor. Abisine nasıl davranacağımızı, ne yapacağımızı bilemiyoruz iki çocukla uğraşmak beni yoruyor.” (37 yaşında öğretilebilir ve eğitilebilir zihinsel engelli çocuğu olan ilkokul mezunu anne)²³

Ankete katılan anne babalar da diğer çocuklarının engelli kardeşleri sebebiyle yaşadıkları sıkıntıları ve ailenin karşılaştıkları zorlukları ifade etmişlerdir.

“Ablası zaman zaman kardeşine sinirleniyor neden benim oyuncaklarımı dağıtıyor diye ona kızıyor ve bize de neden ona kızmadığımızı söylüyor, bazen de ona acıdığını dile getiriyor.” (28 yaşında zihinsel engelli çocuğu olan ilkokul mezunu anne)

Bu örneklerden de anlaşılacağı gibi engelli birey ve ailelerinin engellilik sebebiyle yaşadıkları bazı sıkıntı ve zorluklar onlarda gerginlik, üzüntü, endişe, belirsizlik, kaygı, öfke, isyan gibi bazı duyguların yaşanmasına da neden olabilmektedir. Engellilikten kaynaklanan engellenme duygusunun tezahürü olarak yaşanabilecek bu durumların aşılmasında ve engelliliği kabullenmede kendilerine yardımcı olabilecek önemli destek unsurlarından biri de aynı ya da farklı nedenlerle engellenme duygusu yaşamış kişilerin hayatlarını model almalarıdır. Nitekim davranışçı tedaviler ve psikolojik danışma kuramları arasında yer alan sosyal öğrenme modeli,²⁴ dav-

²⁰ Kauffman, a.g.e., ss. 499-501.

²¹ Akkök, *Bayan Perşembeler*, s. 37.

²² Akkök & Özer a.g.e., s. 23.

²³ Kula, a.g.teb., s. 891.

²⁴ Sosyal öğrenme kuramı davranışçı psikologlardan Albert Bandura tarafından ortaya atılmıştır. Ona göre davranışlar çevreden taklit yoluyla öğrenilir. Birey model ile etkileşime girerek öğrenir. Model anne baba, arkadaş, öğretmen vb. olabilir. Birey modelin davranışlarını gözler ve bazı süzgeçlerden geçirip taklit edip etmeyeceğine karar verir. Bandura'ya göre gözlem yolu ile öğrenme bireyin sadece basit derecede taklitler yapması ile edindiği bilgiler değil çevresindeki bilgileri bilişsel olarak işlemedir.

ranışlarımızı belirleyen öğrenme türleri içerisinde yer alan sosyal öğrenmenin sorun olarak görülen davranışların değiştirilmesinde çevremizdeki kişilerden model alarak uyguladığımız davranışların önemine vurgu yapar.²⁵ Bu nedenle engelli birey ve ailelerinin de engellilik durumuna bağlı olarak yaşadıkları sıkıntı ve zorlukları aşmada gerek yakın akrabasından gerekse çevresindeki kendine inandıran kişilerin engellemelerinden ve kendisine yapılan işkencelerden dolayı engellenme duygusu yaşayan Hz. Muhammed'in yaşadığı zorluklara göğüs germede ortaya koyduğu davranış modelleri örneklik teşkil edecektir. Zira Kur'an-ı Kerim'de "Gerçek şu ki, Allah'ı ve âhiret gününü korku ve ümitle bekleyen ve O'nu her daim anan kimseler için Allah'ın elçisi güzel bir örnek teşkil eder." (Ahzab 21) buyrulur Hz. Muhammed'in örnekliğine dikkatimiz çekilmiştir.²⁶ Bu itibarla Peygamberimizin engelli birey ve ailelerine örnek-

O'na göre bu öğrenme kasıtlı ve istem dışı olarak gerçekleşir. Modelin aldığı pekiştiriciler, cezalar, tepkiler davranışın gözlemciler tarafından uygulanıp uygulanmaması adına çok önemlidir. İnsanlar çevrelerindeki kişileri gözlediklerini ve bu gözlemler sonucu kendileri için uygun olan davranışları yaşantılarında kullandıklarını öne sürmüştür. Bandura'ya göre yalnızca davranışlar değil bazı duygularda gözlem yolu ile öğrenilebilir. Buna örnek olarak da annesi fareden korkan bir küçük kızın annesi gibi fareden korkmasını göstermiştir. Bandura'ya göre gözlem yolu ile öğrenmede şu faktörler etkilidir. 1-Dolaylı pekiştirme: Örneğin derslerinden yüksek not alan abisine babasının para verdiğini gören çocuk daha fazla ders çalışacaktır. Buna dolaylı pekiştirme denir. 2-Dolaylı ceza: Bandura sınıfta konuştuğu için öğretmeni tarafından cezalandırılan arkadaşını gören bir öğrencinin konuşma davranışından kaçınmasına dolaylı ceza adını vermiştir. 3-Dolaylı güdülenme: Başarı veya başarısızlığı gözleyen birey belli davranışları yapıp yapmayacağına karar vermesini ifade eden durumdur. 4-Dolaylı duygu: Bazı duygular gözlem yolu ile kazanılır. Örneğin birçok insan zarar görmediği halde fareden, köpekten ve yılandan korkar. Bu korkuların nedeni bu tip korkuları olan bireylerin gözlenmesidir. Modeli gözleyen kişi dolaylı yaşantı kazanarak aynı tip korkulara sahip olabilir. 5-Modelin özellikleri: Bandura'ya göre kuramın en önemli unsurudur. Birey davranış yapabilmek için o davranışın nasıl yapıldığını gözlemek zorundadır. Model ile gözleyen karakter benzerlikleri ve aynı özelliklere sahip olmaları davranışın taklit edilme olasılığını artırır. Model ile gözleyen arasında temel benzerlikler olması gerekmektedir. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz: a-statü b-karakter c-yaş d-cinsiyet benzerliği gibi. (Bkz. Duane P. Schultz ve Sydney E. Schultz, *Modern Psikoloji Tarihi*, (Çev. Yasemin Aslay), Kaknüs Yay., İstanbul 2002, ss. 445-446; İsa Korkmaz "Sosyal Öğrenme Kuramı", *Eğitim Psikolojisi, Gelişim, Öğrenme, Öğretim*, (Edt. Binnur Yeşilyaprak), Pegam Yay., Ankara 2006, ss. 222-225.

²⁵ Cengiz Güleç, *Psikoterapiler* Hekimler Yayın Birliği, Ankara 1993, s.75; Richard Nelson Jones, *Danışma Psikolojisi Kuramları*, (Edt. Fusün Akkoyun), İstanbul 1982, s. 331.

²⁶ Âyette geçen "üsve" kelimesi, uyulacak, taklit edilecek örnek, model, numune anlamına gelir. Üsve masdarının sülesi kökü olan "e-s-v", tedavi ve ıslah etmeye delalet eder; bu sebeple tabibe "el- asi" denir. Dolayısıyla üsve, birey için tedavi edici doktor, toplum için ise çıkış yolu gösteren ıslah edici mevkiindedir. Nitekim Ahzab süresi 21. ayeti müminlerin Hendek Savaşı'nın en sıkıntılı günlerinde karşılaştıkları güçlükler karşısında Hz. Peygamber'in imanını, cesaretini, kararlılığını, sabrını ve Rabb'inden

lik teşkil etme noktasının daha iyi anlaşılabilmesi için Peygamberimizin hayatında ne tür engellerle karşılaştığı ve bunları aşmada nasıl davrandığının ana hatlarıyla ele alınması son derece önemlidir. Bundan dolayı Peygamberimizin karşılaştığı engellere ve bunlar karşısında takındığı tavra belli başlıklar altında değinerek engelli birey ve ailelerinin kendi hayatları açısından Peygamberimizin hayatından neler öğrendiklerini anket verileri ışığında ele alacağız.

3. Hz. Muhammed'in Karşılaştığı Engeller ve Bunlar Karşısında Ortaya Koyduğu Davranış Modelleri

Hz. Muhammed 40 yaşında peygamberlik görevi çerçevesinde İslam'ı tebliğ etmeye başladığında içinde bulunduğu toplum tarafından başta yakın akrabalarından inanmayanlar olmak üzere bazı engellemelerle karşılaştı. Kendisine yönelik yapılan bu engellemeleri şu başlıklar altında sıralamak mümkündür.

a) Kınama: Hz. Muhammed kendisine vahiy geldikten sonra İslam'ı anlatmaya başladı ve puta tapmaktan vazgeçmeleri gerektiğini ifade edince Kureyşlilerin bu durum hoşuna gitmemiştir. Ona karşı tavır almaya ve yaptıklarından dolayı onu kınayarak düşmanlıklarını ortaya koymaya başlamışlardır. Bu çerçevede Peygamberimiz koruyan amcası Ebu Talib'e gelerek bu tavırlarını net bir şekilde ifade etmişler ve şunları söylemişlerdir: "Ey Ebu Talip! Kardeşinin oğlu ilahlarımıza sövdü, dinimizi kötiledi, akıllarımızı aşağıladı ve atalarımızı sapıklıkla itham etti. Ya ona engel olursun ya da aramızdan çekilirsin. Biz onu yola getirmeyi biliriz" Bunun üzerine Ebu Talib de onlara yumuşak sözler söyledi ve onları güzellikle reddetti. Onlar da dağıldılar.²⁷ Peygamberimize iman etmeyen Kureyşliler bu davranışlarıyla peygamberimiz tarafından puta tapmamaları ve yaptıklarının yanlışlığı ifade edilince onu kınayarak tebliğ görevinden vazgeçirmeye çalışmışlar ve kendisini koruyan

ferahlama bekleyişini örnek almaları gereğini tebliğ için inmiştir. Bu itibarla İslâm inancı açısından üsve, yani örneklik ve modellik iyilik, güzellik ve hayırdır söz konusudur. Bundan dolayı bu âyet, aynı zamanda Müslüman'ın hayatında Peygamber'in sünnetinin önemini de ortaya koymaktadır. (Bkz. Raşit Küçük, "Hz Peygamber ve Örnekliliğinin Mahiyeti" *İslam'ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri Kutlu Doğum Sempozyumu*, TDV Yay., Ankara 2003, ss. 283-284. Ayrıca sünnete ittiba konusunda farklı eğilimler ve örnek almada da örnek alınan davranışların detaylarının, anlam ve öneminin bilinerek alınması ile ilgili bilgi için bakınız. Ali Çelik *Sünnetin Aktüel Değeri*, Kitap Yay., Ankara 2008, ss.139-184.

²⁷ Ebu Huzeyfe, *Peygamberimize Yapılan Eziyet ve İşkenceler*, (Çev. Mustafa Öztürk), Polen Yay., İstanbul 2006, s. 21.

gözeten amcasına gelerek gözdağı vermek istemişlerdir. Dolayısıyla peygamberlik görevini engelleyici bir tutum sergilemişlerdir.

b) Alay Etme, Aşağılama: H.z Muhammed'e inanmayanlar zaman zaman Peygamberimizi aşağılayıcı, küçümseyici ve alay edici tavırlarıyla yıldırım istiyorlar inanların nezdinde küçük düşürmeye çalışıyorlardı. Bu çerçevede Abdullah b. Amr'ın anlattığı olay bu nitelikteki olaylardandır.

“Bir gün Kureyşlilerin ileri gelenlerinin yanına geldim. Hicr'de toplanmış Allah Rasulü hakkında konuşuyor ve şöyle diyorlardı: “Bu adama sabrettiğimiz kadar hiçbir şeye sabretmedik. Bizi ahmak yerine koydu, babalarımıza sövdü, dinimizi ayıpladı, toplumumuza bölücülük soktu ve ilahlarımızı kötüledi. Gerçekten büyük bir konuda ona sabrettik.” Onlar böyle konuşurken peygamber çıkageldi. Hacer'ül-esvedî ziyaret etti ve Kabe'yi tavafa başladı. Onların yanından geçtiğinde müşrikler, Peygamber'in söylediği sözleri zikrederek onunla alay ettiler ve ona kaş göz hareketi yaptılar. Ben peygamberin yüz ifadesinden bu durumdan hoşlanmadığımı anladım. Sonra tavafa devam etti. İkinci kez onların yanından geçince yine kaş göz işareti yaparak onunla dalga geçtiler. Peygamber'in kızdığını yüzünden anladım. O yine tavafına devam etti Üçüncü kez onların yanından geçince yine aynı hareketleri yaptılar...”²⁸

176 | db

c) Kötü Lakap Takma: Peygamberimize inanmayanlar ona deli, sihirbaz, yalancı gibi bazı kötü lakaplar takarak küçümsemişlerdir.²⁹ Onların bu ithamları Kur'an-ı Kerim'de de zikredilmiştir.

“Dediler ki: Ey kendisine Kur'an indirilen (Muhammed) sen mutlaka bir mecnunsun.” (Hicr 6)

“Aralarından kendilerine bir uyarıcı gelmesine şaşkınlık ve kâfirler, “Bu pek yalancı bir sihirbazdır” dediler. (Sad 4)

“O inkâr edenler zikri (Kur'an'ı) işittiklerinde neredeyse seni gözleriyle devireceklerdi. Hâlâ da “Hiç şüphe yok ki o bir delidir” derler.”(Kalem 51)

d) Boykot Uygulayarak Toplumdan Soyutlama: Kureyşliler, Hz. Muhammed'i öldürmeleri için kendilerine teslim etmedikleri müddetçe Haşimoğullarıyla bir arada oturmama alışveriş yapmama ve onların evlerine girmeme kararı almışlardı.

²⁸ Huzeyfe, a.g.e., s. 48.

²⁹ Huzeyfe, a.g.e., s.17.

Haşimoğullarından asla anlaşma kabul etmeyeceklerine, onlara merhamet ve şefkat göstermeyeceklerine ilişkin kendi aralarında anlaşmışlardı. Bu kararlarını da yazılı olarak Kabe'nin içine astılar ve Haşimoğulları da Ebu Talib'in mahallesine yerleştiler. Bu dönemde birçok sıkıntı çektiler.

e) Kötü Davranma: Mekkeli müşrikler Peygamberimize bir takım işkence ve eziyetler de bulunarak kötü davranmışlardır. Bu kötü davranışlarından birisi olarak Ebu Cehil'in peygamberimizin boynuna basma girişimidir. Bu olayı Muslim Ebu Hureyre'den şöyle rivayet ediyor:

“Ebu Cehil dedi ki; “Muhammed sizin aranızdayken yüzünü yere sürüp secde ediyor mu? Ona “Evet” cevabı verilince de şöyle dedi: “Lat ve Uzza'ya yemin ederim ki, onu böyle yaparken görürsem boynuna basacağım. Ya da yüzünü toprağa süreceğim. Peygamberimizin namaz kıldığı bir vakit Ebu Cehil geldi. Onun boynuna basabileceğini zannetti. Fakat orada bulunanlar onun aniden elleriyle kendini korumaya çalışarak geri döndüğünü gördüler. Ona “Ne oldu sana ?” diye sorduklarında şöyle cevap verdi. “Benimle onun arasında ateşten bir hendek, korkunç bir şey ve kanatlar vardı.” Bunun üzerine Hz. Muhammed, “Şayet bana yaklaşıyorsa, melekler onu parça parça edeceklerdi.” dedi. (Müslim 4/ 2154) Bir başka kötü davranış ise Peygamberimizin sırtına deve pisliği atılmasıdır. “Bir gün Peygamberimiz secdeye kapanmıştı. Etrafında da Kureyşli bir grup müşrik vardı. Peygamberimiz secdede iken Ukba b. Ebu Muayt, kesilmiş bir devenin işkembesini getirip onun sırtına attı. Peygamberimiz başını secdeden kaldırmadı. Nihayet kızı Fatıma geldi ve o pisliği Peygamberimizin sırtından alarak attı.”³⁰

Müşriklerin peygamberimize karşı kötü davranışlarından bir diğeri de namaz kılarken boğmaya çalışmalarıdır. “Peygamberimiz Kabe'nin yanında namaz kılarken, Utbe b. Ebu Muayt çıka geldi. Peygamberimizin elbisesini boynuna dolayıp şiddetli bir şekilde sıkarak onu boğmaya çalıştı. O sırada Ebubekir geldi ve Utbe'nin omzundan tutup onu Peygamberimizden uzaklaştırdı ve şöyle dedi: “Rabbim Allah'tır dedi diye bir adamı öldürecek misiniz?”³¹

Kureyş'in ileri gelenleri toplanarak peygamberimizi gördüklerinde hep birlikte saldırıp öldürmeden bırakmayacaklarına ilişkin

³⁰ Huzeyfe, *a.g.e.*, s. 32.

³¹ Huzeyfe, *a.g.e.*, s. 34.

yemin etmişler ve öldürme teşebbüsünde bulunmak istemişlerse de Peygamberimizle karşılaştıklarında yerlerinden kıpırdayamaz hale gelmişlerdir.³² Ayrıca Peygamberimizin Medine'ye hicret etmeden önce Darun-nedve'de toplanılarak her kabileden eli kılıç tutan bir kişinin yer aldığı bir grubun Peygamberimiz gece evinden çıkarken öldürmeyi planlayarak evinin önünde suikast hazırlığı yapmalarına rağmen Peygamberimiz, Yasin süresinin 1-9 ayetlerini okuyarak üzerlerine bir parça toprak serpererek aralarından geçip gitmiş ve farkına varamamışlardır.³³ Ebu Leheb'in oğullarıyla evli olan Peygamberimizin Rukiye ve Ümmü Gülsüm'ü boşayarak psikolojik baskı kurmak istemeleri de Peygamberimize yönelik yapılan kötü davranış örneklerinden bir başkası olarak zikredilebilir.³⁴ Peygamberimizin amcası Ebu Talib'in vefatından sonra Kureyşli bir kişi Peygamberimize sataşıp üzerine toprak atmıştır.³⁵

f) İftira Atma: Hz. Muhammed'e inanmayanlar Peygamberimizin kendilerinin birlik ve beraberliklerini yıkmak istediğini ve dış güçlerle işbirliği yaptığı şeklinde iftirada bulunuyorlardı. Kendisine gelen vahyi birilerinin ona öğrettiğini iddia ediyorlardı. "Hem duyduğumuza göre bunları sana öğreten Yemame'de bulunan ve kendisine "Rahman" denilen bir adammış, Vallahi biz Rahman'a da inanmayız" demişlerdi.³⁶

Sahabeden Abdullah b. Müslim el Hadrami şöyle anlatıyor: "Bizim iki kölemiz vardı. Onlardan biri Yesar diğeri de Hayr idi. İkisi de kılıç ustasıydı. Onlar çalışırken Peygamberimiz onların yanlarına uğramıştı. O esnada onlar da kendilerine ait bir kitabı okuyorlardı. Bunun üzerine müşrikler; "Muhammed o ikisinden ders alıyor" dediler. Bunun üzerine Allah da "Kendisine nispet ettikleri şahsın dili yabancıdır. Hâlbuki bu (Kur'an) apaçık bir Arapçadır." (Nahl 103) ayetini indirdi.³⁷

Peygamberimize peygamberlik görevini yaparken inanmayanlar tarafından yapılan bu davranışlarda ortak noktanın Peygamberimizin görevini yapmasını engelleme ve vazgeçirme, aynı zamanda onu yıldırma, üzüntü ve sıkıntı yaşamasını sağlayarak moralini bozma amacının olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Peygamberimizin hak-

³² Huzeyfe, a.g.e., s. 42.

³³ Bkz. Hüseyin Algül, *İslam Tarihi*, Gonca Yay., İstanbul 1986, C.1, ss. 282-285.

³⁴ Huzeyfe, a.g.e., s. 44.

³⁵ Huzeyfe, a.g.e., s. 47.

³⁶ Huzeyfe, a.g.e., s. 76.

³⁷ Huzeyfe, a.g.e., s. 77.

kıyla peygamberlik görevini yapması engellenerek kendisinin engellenme duygusuna sahip olmasının hedeflendiği söylenebilir. Buna karşın Peygamberimiz yapılan engellemelere bazı tavır ve davranışlarla karşılık vererek engellenme duygusunu aşmaya çalışmıştır. Ortaya koyduğu davranış modellerini şöylece zikredebiliriz:

a) Sabır: Peygamberimiz kendisine yapılan eziyet, hakaret ve işkencelere karşı sabırlı davranmış ve yapılanlara aynı şekilde karşılıklıta bulunmamıştır. İslam'ın ilk yıllarında yaklaşık 3 yıl süren boykot olayında Peygamberimiz ve Müslümanlar birçok sıkıntı yaşamalarına rağmen Peygamberimiz sabırlı olmalarını tavsiye etmiş ve bu davranışı yapanlara karşı kötü bir eylem de bulunmamıştır.³⁸ Bu sabırlı davranma pasif bir eylemsizlik olmayıp, kendilerini tahrik eden, engelleyen kişilere karşı dayanma, direnme ve onlara uymama şeklinde bilinçli bir tavır olarak gerçekleşmiştir.

b) Azim ve Hedefinden Sapmama: Hz. Muhammed yapılan bütün engellemelere rağmen görevinden vazgeçmemiş ve İslam'ı tebliğ görevini aynı kararlılıkla sürdürmüştür. Nitekim müşriklerin amcası Ebu Talib'e gelerek onu davasından vazgeçmesi için istediği kadar mal, para verme, kendilerine lider olma gibi yaptıkları tekliflere Peygamberimizin verdiği cevap bu yöndeki kararlılığını göstermesi açısından son derece önemlidir.

“Ey amca, Vallahi bu davadan vazgeçmem için güneşi sağıma, ayı da soluma koysalar yine de vazgeçmem. Ya Allah hükmünü ortaya koyar ya da ben bu yolda ölürüm.”³⁹

c) Allah'a Sığınma ve Ümidini Yitirmeme: Kendisine eziyet ve işkence edenlerin davranışları karşısında Allah'a sığınıp onları Allah'a havale etmiş ve hiçbir zaman moralini bozmamıştır. Namaz kılarken üzerine deve işkembesi atılınca Peygamberimiz: “Ey Allah'ım Kureyşi sana havale ediyorum. Ey Allah'ım Kureyşi sana havale ediyorum. Sonra teker teker bu işlerde rolü olanların isimlerini sayarak sana havale diyorum demiş ve Allah'a sığınmıştır. Onların yaptıklarından dolayı karamsarlığa kapılmamış ve “Allah'a yemin olsun ki; O bu işi (İslam'ı) tamamlayacaktır. Hatta bir yolcu Sana'dan Hadramevt'e kadar gidecek de Allah'tan başka hiçbir şeyden korkmayacaktır. Ama siz acele ediyordunuz.”⁴⁰

³⁸ Algül, a.g.e., ss. 236-240.

³⁹ Huzeyfe, a.g.e., s.23.

⁴⁰ Huzeyfe, a.g.e., s. 33, 50.

d) Güzel Davranışlar Sergileme: Peygamberimiz kendisine yapılan olumsuz davranışlara rağmen güzel davranmayı amaçlamıştır. Mekke'nin fethinde kendine birçok eziyet ve işkencede bulunan Mekkelilere dönerek onların yaptıkları birçok eziyete rağmen onları affettiğini ve emniyet içinde olduklarını ifade etmiş ve güzel davranışla cevap vermiştir.⁴¹

4. Engelli Birey ve Ailelerinin H.z Muhammed'in Hayatından Model Aldıkları Yönler:

Engelli birey ve ailelerinin yaşadıkları zorluklar ve sıkıntılarla baş edebilmelerinde kendilerine yardımcı olabilecek önemli destek noktalarından biri toplumda ya da çevrelerinde engellenme duygusu yaşamış olan kişilerin davranışlarını gözlemleyerek onları model almalarıdır. Zira sosyal öğrenme veya gözlemleyerek öğrenme olarak da adlandırılan model alma yoluyla öğrenmede başkalarının davranışlarını gözlemleyerek olumlu sonuç alınacağı tahmin edilen davranışların taklit edilmesi söz konusudur. Burada temel nokta model olarak kabul edilen bireyin kendini çekici, cazip bir model ile özdeşleştirmesidir. Model alıp öğrenme kullanılarak üç tür davranış şekline ulaşılabilir; yeni davranışlar oluşturmak, istenmeyen davranışlara engel olmak ve daha önceden öğrenilen davranışların tekrarlanmasını teşvik etmektir.⁴² Dolayısıyla birey, yaşadığı stres sebebiyle çevresinde bulunanları ya da benzeri durumları yaşamış önemli şahsiyetleri ve kahramanları model alarak stresle başa çıkmasında örnek aldığı kişilerin bazı davranış modelleri kendilerine yardımcı olabilir.⁴³

Engelli birey ve aileleri de engellilik sebebiyle yaşadıkları sıkıntı ve zorlukları aşmada kendileri gibi daha önce bazı sıkıntıları yaşamış ve aşmış kişileri model alabilecekleri gibi aynı duruma sahip ya da engellenme duygusu yaşamış olan önemli şahsiyetleri, kahramanlarından bazı davranışlarını örnek alabilirler. Bu itibarla dini ve kültürel hayatımızda önemli yer tutan ve zaman zaman edebiyatımızda yer alan gül sembolü ile veya mevlüt ile ifade edilen sevgiye mazhar olmuş olan Hz. Muhammed'in hayatından birçok konuda örnek alınan davranış modellerinden engelli birey ve ailelerinin de

⁴¹ Algül, a.g.e., s. 493.

⁴² Müge Elden "Hedef Kitle Davranışını Etkileyen Psikolojik Faktör Olarak Öğrenme", *İletişim Dergisi*, Sayı. 18, 2003, s. 25.

⁴³ Nesrin Şahin, *Stresle Başa Çıkma Olumlu Bir Yaklaşım*, Sistem Yay., İstanbul 1995, s. 202.

model alabilecekleri davranışların bulunabileceğini söylemek yanlış olmaz. Bundan dolayı araştırma yaptığımız engelli birey ve ailelerinin yaşadıkları zorluk ve sıkıntıları aşmada Peygamberimizin hayatından 10 davranış model aldıkları gözlenmiştir. Bunlar zorluklar karşısında sabırlı davranma, her şeye rağmen amacından vazgeçmeme, dua etme, yaşananları imtihan olarak görme, çocuklara karşı sevgi ve şefkat gösterme, sahip olunanların değerini bilme ve şükretme, yaşanan zorluk ve sıkıntılara sabretmenin karşılığının alınacağı anlayışı, güzel ahlak çerçevesinde davranma ve olumlu davranışlarda bulunma, kolaylaştırıcı ve sevdirci şekilde davranma, inancın olumlu etkisi ve dayanma gücü sağlaması şeklinde sıralanabilir.

4.1. Hz. Muhammed'in Engelleri Aşmada Ortaya Koyduğu Davranış Modeli Olarak Sabır

Engelli birey ve ailelerinin karşılaştıkları zorluklar ve sıkıntılar sonucu oluşan engellenme duygusu, onların gayretini, azmini, cesaretini ve dayanma gücünü zayıflatabilir. Böylesi durumlarda zorlukların üstesinden gelmesine, dayanmasına yardımcı olabilecek önemli manevî destek vasıtası sabır deneyimine başvurmalarıdır denilebilir. Bu noktada ankete katılan engelli birey ve aileleri Peygamberimizin hayatından öğrendikleri önemli davranış modellerinden birisi olarak sabrı zikretmişlerdir.

Zira sabır, üzücü bir olay karşısında kendine hâkim olmak, öfkeli ve isyankar davranışlarda bulunmamak, şikâyet etmemek ve yanlış davranışlardan uzak durmak, üzüntü, sıkıntı ve belalara sızlanmayı terk etmek, ruhen felaket ve acılar karşısında soğukkanlılığını muhafaza etmek, kolayca vazgeçmemek, tahammül göstermek anlamlarını taşımaktadır.⁴⁴

Sabır, sosyal hayatta ve beşeri ilişkilerde doğabilecek pek çok olumsuzluğa ve acıya katlanma, insanın kendi gücü ve iradesi dışında maddi ve manevî yönleriyle değişik şekillerde ortaya çıkan sıkıntı, bela, musibet, ölüm, hastalık, sakatlık, doğal afet, ekonomik kriz vb. zorluklara karşı heyecana kapılmadan, tedirgin olmadan, fevri hareketlerde bulunmadan, paniğe kapılmadan ve şikâyet etmeden soğukkanlılıkla dayanma gücünü oluşturmaktır.⁴⁵ Sabır taşı-

⁴⁴ Bkz. Toshihiko Izutsu, *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, (Çev. Selahattin Ayaz), Pınar Yay., İstanbul 1991, ss.146-147.

⁴⁵ Ali Seyyar, *Sosyal Hizmetlerde Manevi Bakım*, Şefkatli Eller Yay., Ankara 2007, s. 233.

dığı bu özellikleri sebebiyle Kur'an-ı Kerim'de de (Bakara 156) Allah'tan yardım isteme yöntemi olarak zikredilmiştir.

Ankete katılan 43 yaşındaki zihinsel engelli çocuğu olan ilkokul mezunu bir anne çocuğunun tedavisi ve bakımı esnasında yaşadığı zorluklar karşısında Peygamberimizin hayatından duyduğu örneklerden hareketle sabretmeyi öğrendiğini şu ifadelerle dile getirmiştir:

“Çocukluğumdan beri Peygamberimizin başına gelen sıkıntılara sabrettiğini duyuyordum. Ben de özürlü çocuğum olunca ilk zamanlar çok sıkıntı yaşadım. Onun bakımı çok zordu. Yeme içmesine ben yardımcı oluyordum. Yanından pek ayrılamıyordum. Aklıma Peygamberimizin yaşadığı sıkıntılar gelir, Allah'a onun sabrını bana vermesi için dua ederdim. Birçok sıkıntıyı sabır ve dua ile aştım.”

“Rahmetli dedemden Peygamberimizin birçok eziyet gördüğünü dinledim. Namaz kılariken deve işkembesinin başına geçirildiğini söylerken gözleri yaşardı. Peygamberimizin yapılanlara sabır gösterdiğini anlatırdı. Çocuğum engelli olunca sabır göstermem gerektiğini Peygamberimizin yaşadığı zorluklar aklıma gelerek teselli bulurdum.” (36 yaşında eğitilebilir ve öğretilebilir engelli çocuğu olan ortaokul mezunu anne)

182 | db

Tekerlekli sandalye ile hayatını sürdüren 42 yaşında ilkokul mezunu erkek ortopedik engelli de engelliliğin zorluklarını anlamada Peygamberimizin hayatından çok şey öğrendiğini bunların başında ise sabretmek gerektiğini fark ettiğini şöyle ifade etmiştir:

“Peygamberimizin hayatını okudum. Onun yaşadığı işkence ve sıkıntılarının yanında benim yaşadıklarım hafif kalır. Ama Peygamberimiz sabretmiş, yılmamış, herhangi bir zorluk yaşadığımda aklıma Peygamberimizin sabretmesi gelir ve teselli bulur, şikayet etmekten vazgeçerdim. Zorluk yaşayanlara Peygamberimizin hayatını okumalarını tavsiye ediyorum.”

Engelli birey ve ailelerinin Peygamberimizin hayatından hareketle kendilerine örnek aldıkları sabırlı davranma, yaşadıkları zorlukları aşmada yardımcı olabilecek davranış modellerindedir. Çünkü sabırla ortaya konan dayanma, direnme gücü aynı zamanda

bireyin yaşanan olayı aşacak gücü kendisinde hissetmesine inanmasını sağlar.⁴⁶

4.2. Hz. Muhammed'in Hayatından Engelli Birey ve Ailelerinin Örnek Aldığı Davranış Modeli: Azim ve Gayret, Amaçlardan Vazgeçmeme

İnsan hayatında bir şeyleri gerçekleştirirken bazı engellerle karşılaşması her zaman mümkündür. Karşılaşılan engelleri aşarak hedefe ulaşmada önemli adımlardan biri azim, gayret ve mücadele etmeyi elden bırakmamaktır. Peygamberimizin hayatında birçok zorluk ve sıkıntı yaşamasına rağmen İslam'ı tebliğ görevini bırakmamış, azimle etrafında bulunanlara İslam'ı anlatmıştır. Engelli birey ve ailelerinin de yaşadıkları zorluklar karşısında Peygamberimizin azim ve gayretinin kendilerine örnek olduğu görülmektedir.

32 yaşında ortopedik engelli çocuğu olan lise mezunu bir anne peygamberimizin azim ve gayretinin kendisine dayanma gücü kazandırdığını şu ifadeleri ile ortaya koymuştur:

“Okulda okurken Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde öğretmenimiz Peygamberimizin hayatından örnekler verir. Kendisine yapılan işkencelerden bahseder ve onun davasından vazgeçirmek isteyenlere karşı söylediği bir elime güneşi diğer elime de ayı koysalar devamdan vazgeçmem dediğini söylerdi. Bunlar beni çok etkilerdi. Evlendikten sonra engelli çocuğum olunca sıkıntılarımı aşmada Peygamberimizin bu sözü aklıma gelirdi.”

Yürümede zorlanan 28 yaşında ilkokul mezunu bedensel engelli de dışarı çıkıp dolaşmada Peygamberimizin gayretini kendisine örnek aldığını şöyle anlatmıştır:

“Sol ayağım doğuştan çarpıkmiş. Düzgün yürüyemediğimden herkesin bana baktığını düşünür ve neden böyleyim diye düşünürdüm. İlkokulda sağlam arkadaşlarımı görünce üzülürdüm. Bazen alay edildiğim için de pek dışarıya çıkmak istemezdim. Ancak Peygamberimizin hayatını okuyunca onun yaşadığı işkence ve eziyetler karşısında yılmaması beni cesaretlendirirdi. Peygamberimizin hayatından onun çabası benim örnek aldığım en önemli yönüdür.”

⁴⁶ Naci Kula, “İstenmedik ve Beklenmedik Olaylarla Karşılaşan Bireylere Yönelik Moral ve Manevi Desteğin Önemi” *Dinbilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi*, C. VI, S. 2, 2006, s.88.

Örneklerde de görüldüğü gibi yaşanan zorluk ve sıkıntılar karşısında zaman zaman ümitsizlik, bedbinlik, üzüntü vb. duygular bireyin azmini, arzusunu azaltabilir. Böylesi durumlarda kendine motive edecek, azim ve gayretini sürdürmesini sağlayacak bir bakış açısına ihtiyaç duymak mümkündür. Bu nedenle farklı nedenlerle hayatında sıkıntı, zorluk yaşamış insanların azimlerini sürdürmeleri, hedeflerinden vazgeçmemeleri, direnmeleri engellenme duygusu yaşamış olan kişileri, cesaretlendirebilir, onlara ümit verebilir ve motive edebilir. Çünkü azim, gayret ve yılmama zorlukları aşma gücünü oluşturur. Bireyin belirgin bir hedefinin olması ve o konuda çaba göstermesi de kişiyi motive eden bir durumdur.⁴⁷

4.3. Hz. Muhammed'in Hayatından Engelli Birey ve Ailelerinin Örnek Aldığı Davranış Modeli: Çocuklara Karşı Sevgi ve Şefkat

Engelli birey ve ailelerinin Hz. Muhammed'in hayatından örnek aldıkları bir diğer davranışın da Peygamberimizin çocuklara gösterdiği sevgi ve şefkat olduğu görülmektedir. Anket ve mülakatlarda üzerine vurgu yapılan model davranışların en önemlilerinden olarak ifade edilen peygamberimizin çocuklara yaklaşımı, engelli ailelerinin çocuklarının bakım ve ihtiyaçlarını karşılamada yaşadıkları zorlukları aşmada önemli bir destek unsuru olmuştur. Zira engelli çocuğa sahip olan anne ve babalar çocuklarıyla olan iletişimlerinde zorluklarla karşılaştıklarında kızgınlık, utanç, öfke, isyan vb. duyguları yaşayabilmekte veya kendilerini çaresiz hissedebilmektedirler.⁴⁸ Dolayısıyla yaşadıkları zorlukları, sıkıntıları aşmada Peygamberimizin çocuklara davranma biçiminin engelli çocuk sahibi ailelere yardımcı olduğu söylenebilir. Çünkü Peygamberimiz her zaman çocuklara sevgi ve şefkatle yaklaşmış onların yanlış ya da hatalarını makul bir şekilde düzeltmiş ve onları incitmemeye özen göstermiştir. Örneğin Peygamberimizin yanında 10 yıl kalan Hz. Enes, çocuk olarak peygamberimizin kendisini ne azarladığını, ne ayıpladığını, hatta bir kere bile olsun "öf be" bile demediğini; yaptıkları arasında hoşuna gitmeyen bir şey olsa bile "ne fena yaptın" demediğini, ya da yapılan bir şey için "bunu niye böyle yaptın" yapılmayan şey için

⁴⁷ Robin Sieger, *Zafer İçin Doğanlar*, (Çev. Betül Çelik), Sistem Yay., İstanbul 2002, s.80,94; Roger Fritz, *Mıknatıs İnsanlar*, (Çev. Pelin Özener), Sistem Yay., İstanbul 2002, s. 25.

⁴⁸ Akkök, a.g.e., s. 18; Kula, a.g.teb., 2008, ss. 886-887.

de onu niye yapmadın” diye hesaba çekmediğini anlatmıştır.⁴⁹ Bu nedenle Peygamberimizin çocuklara yaklaşımı genel olarak anne babalar için bir örneklik teşkil etmekle birlikte özellikle çocuklarıyla olan iletişimde sorun ve sıkıntı yaşayan aileler de rehberlik yapacak niteliktedir. Engelli çocuğa sahip anne ve babalar da çocuklarının engelliğinden kaynaklanan sıkıntı ve zorlukları aşmada peygamberimizin çocuklara gösterdiği ilgi, sevgi ve yaklaşımın son derece yardımcı ve etkili olduğunu ifade etmişlerdir.

33 yaşındaki spastik çocuğu olan ilkokul mezunu anne bu konudaki görüşlerini şöyle dile getirmiştir:

“Çocuğum tedavisi esnasında sık sık yolculuk yapmak yoruyordu. Bazen de çevredeki insanların olumsuz davranışları beni aşırı derecede üzüyor ve çocuğuma kızdığım anlar oluyordu. Neden benim çocuğum böyle Allah'ım hatam ve günahım ne diye ağladığım zamanlar oluyordu ama Peygamberimizin çocuklara olan sevgisini onlara merhamet ettiğini duyduğumda da kendimden utanıyor ve çocuğuma hasretle sarılıp onu öpüyor ve rahatlıyordum. Bizlere bu konularda bilgi verilse...”

db | 185

4.4. Hz. Muhammed'in Hayatından Engelli Birey ve Ailelerinin Örnek Aldığı Davranış Modeli: Dua Etme ve Ümidini Yitirmeme

Dua, her türlü problemin çözümünde kullanılan aktif⁵⁰ ve anlamlı bilişsel bir başa çıkma stratejisidir.⁵¹ Dua, bireyin Allah'la ilişki kurma ve ondan yardım dileme halidir. İnsan dua ederek Allah'ın huzurunda olduğunu, onunla iletişim kurmaya hazırlandığının bilinci içerisinde bulunur. Dua eden bireye göre Allah her şeye gücü yeten, her şeyi yapabilecek dolayısıyla insanın ihtiyacını da karşılayabilecek bir varlıktır. İnsan istek ve ihtiyaçlarının, dileklerinin kabul edileceği ümit ve beklentisi içerisinde Allah'a güven besler.⁵² Peygamberimizin de yaşadığı sıkıntı ve eziyetler karşısında Allah'a dua ettiği ve müşrikleri Allah'a havale ederek dayanma ve direnme gücünü oluşturacak adımları attığını görmekteyiz. Allah'a sığınarak

⁴⁹ Bkz. İbrahim Canan, *Hız. Peygamberin Sünnetinde Terbiye*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 1980, s.163.

⁵⁰ Norman Vincent Peale, *Olumlu Yaşamın Gücü*, (Çev. Şahin Cüceloğlu), Sistem Yay., İstanbul 1997, s. 163 vd.

⁵¹ Charles Holahan ve Rudolf Mous “Personal and Contextual Determinants of Coping Strategies”, *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 1987, s.949.

⁵² Hayati Hökeleki, *Din Psikolojisi*, TDV Yay., Ankara 1998, s. 214.

yaşadığı zorlukları aşacağına dair ümidini de kaybetmemiştir. Bu nedenle engelli birey ve ailelerinin de yaşadıkları sıkıntı ve zorlukları aşmada peygamberimizi örnek aldıkları, dua ederek Allah'tan yardım istedikleri ve iyileşeceklerine dair ümitlerini kaybetmedikleri gözlenmiştir.

45 yaşındaki ilkokul mezunu erkek görme engelli bu konuda şunları söylemiştir.

“Peygamberimizin hayatını rahmetli ninemden dinlerdim. Dedem hafız imiş ve evde Ahmediye Muhammediye okurmuş. Ninem Peygamberimize yapılan kötülöklere sabrettiğini ve hep Allah'a dua ettiğini söylerdi. Geceleyin namaz kıldığını ve dua ettiğini anlatırdı. Sonradan görme engelli oldum. İlk zamanlar çok sıkıntı yaşadım. Bir kaza sonucu sağ gözümü tamamen kaybetmiş diğer gözüm de çok az görüyordu. İyileşmem için sürekli dua ederdim. Peygamberimizin dua edişini aklıma gelir. Allah'a benim dualarımı onun dualarını kabul ettiğı gibi kabul olunan dualardan olması için yalvarırdım. Dua edince rahatlardım.”

186 | db

29 yaşındaki işitme engelli çocuğı olan ilkokul mezunu anne de *“Çocuğumun işitmesi benim dediklerimi duyması için devamlı dua ediyorum ve bir gün beni duyacağına inanıyorum. Peygamberimiz de sıkıntılı anlarında dua edermiş. Bir hocanın vaazında duymuştum. Onun için ben de dua ediyorum. İnşallah Allah kabul eder.”*

4.5. Hz. Muhammed'in Hayatından Engelli Birey ve Ailelerinin Örnek Aldığı İlke: Kolaylaştırıcı Olma, Zorlaştırmama

Peygamberimizin çoğı kişinin bildiğı ya da duyduğu “Kolaylaştırın, zorlaştırmayın, sevdiren, nefret ettirmeyin” (Buhari, İlm, 12) hadisinin engelli birey ve aileleri tarafından da rehber alındığı ve çevresindekilerin kendilerine sevgiyle yaklaşmalarını istedikleri gözlenmiştir.

Nitekim 34 yaşındaki ortopedik engelli ilkokul mezunu erkek bedensel engelli bir kişi, *“Peygamberimizin ‘Kolaylaştırın, zorlaştırmayın’ sözünü herkes hayatına geçirmeli. Benim tekerlekli sandalyem olduğu için kaldırımlar çok yüksek olmamalı. Kaldırımlardan geçişi sağlayan yerler yapılmalı. Bizim de alış veriş yapabileceğimiz şekilde giriş yerleri olmalı ve hayatımız kolaylaştırılmalı. Ben bunu önemsiyorum. Böyle olursa hayatımız daha güzel olacak.”*

29 yaşında eğitilebilir ve öğretilebilir çocuğu olan lise mezunu anne de “Çocuğumun bakım ve ihtiyaçlarını gidermede sürekli yanın-
da bulunduğumdan özel hayatım olmuyor. Bu da bazen sıkılmama ve
asabi olmama neden oluyor. Bir kitapta okuduğum Peygamberimizin
sevdirin, nefret ettirmeyin zorlaştırmayın sözü aklıma geliyor ve teselli
buluyorum.”

4.6. Hz. Muhammed'in Hayatından Engelli Birey ve Ailelerinin Örnek Aldığı İlke: Yaşanan Sıkıntı ve Zorluk- ları İmtihan Olarak Görme

Peygamberler tarihine bakıldığında zorluk ve sıkıntı yaşamamış
bir peygamberi görmek mümkün değildir. Horlanma, alay edilme,
hicrete zorlanma, işkence, hapsedilme, öldürülmek istenme gibi
değişik sıkıntılar yaşamışlardır. Bundan dolayıdır ki sahabeden
Sa'd'ın rivayet ettiği şu hadis bu hususa işaret etmektedir: Sa'd Pey-
gamberimize sorar: ‘Ya Rasulallah, insanların imtihanı en çetin
olanı kimdir? Buyurdu ki: “Peygamberler ve sonra da derece derece
müminlerdir. Kişi, dini oranında imtihan edilir.” (Tirmizi, C.7, ss.
78-79)

db | 187

Engelli çocuğa sahip anne babalar arasında yaşadıkları durumu
imtihan olarak değerlendirenler olmuştur.

“Allah'tan gelen ve bu dünyada bizim sınavımızdır diye düşün-
dük. Çocuğumla severek ilgileniyorum ve sıkıntılarımı aştım.” (27
yaşında eğitilebilir çocuğu olan İlkokul mezunu anne)⁵³

Araştırmamıza katılan engelli birey ve ailelerinden de yaşadık-
ları sıkıntı ve zorlukları Peygamberimizin hadislerinde belirtilen
şekliyle bir imtihan olarak gördüklerini ifade edenler olmuştur.

38 yaşındaki doğuştan görme engelli okur yazar olmayan erkek
bedensel engelli; “Doğuştan görme engelli olarak yaşadığım bu du-
rumu bir imtihan olarak değerlendiriyorum. Çünkü Peygamberimiz
de peygamber olduğu halde birçok eziyetle karşılaşmış. Arkadaşımın
bana okuduğu bir kitapta peygamberlerin başına gelen sıkıntıların da
imtihan olduğunu sabredilirse çok mükafatı olacağını yazıyordu.
Bundan dolayı durumuma sabrederek peygamberimize yakın olmak
onun şefaatinin kazanmak istiyorum”.

⁵³ Kula, a.g.teb., s. 889.

29 yaşında ortopedik engelli çocuğu olan ortaokul mezunu bir anne de yaşadığı durumu şöyle nitelendirmektedir. "Allah'ın en sevgili kullarına daha çok sıkıntı gelirmiş, çok sevdiğim bir hacı teyze Hz. İbrahim'in ateşe atılışını peygamberimizin savaşta dışının kırılışını anlatarak yaşadıklarının imtihan olduğunu söylerdi. Bunu düşünerek rahatlıyorum. Çocuğuma baktığım için sevap aldığımı düşünüyorum ve Allah'a bu imtihanımı başarıyla geçmemi nasip etmesi için dua ediyorum."

4.7. Hz. Muhammed'in Hayatından Engelli Birey ve Ailelerinin Örnek Aldığı İlke: Yaşanan Sıkıntı ve Zorlukların Karşılığının Alınacağı

İnsan yaşadığı sıkıntı ve zorluklar sebebiyle zaman zaman üzüntü ve çaresizlik duyguları yaşayabilir ve yaşanan zorlukların altında ezilmiş ve kendini tükenmiş hissedebilir, İşte böylesi durumlarda yaşanan sıkıntıları aşma gücünü hissettirecek bir destek ya da çıkış yolu ile birlikte yaşananlara dayanma nedeniyle mükafat alınacağı düşüncesi de son derece önemlidir. Çünkü zorluklara direnmenin, göğüs germenin sonunda mükafatın alınacağını bilme ve buna inanma insana dayanma gücü verebilir ve yaşananlar karşısında öfke, kızgınlık ve isyan duygularını önleyici bir etki sağlayabilir. Bundan dolayı Peygamberimiz sıkıntı ve zorluk yaşayan sahabeye bu noktayı aşağıdaki örnekte olduğu gibi hatırlatarak onların sıkıntılara dayanma gücünü artırıcı bir etki sağlamaya çalışmıştır.

Fudâle İbnu Ubeyd (r.a.) anlatıyor: "Rasûlullah (s.a.s.) cemaate namaz kıldırırken, bazı kimseler açlık sebebiyle kıyam sırasında yere yıkılırlardı. Bunlar Ashâb-ı Suffe idi. (Medîne'de misâfir olarak bulunan) bedevîler, bunlara delirmiş derlerdi. Efendimiz namazdan çıkınca yanlarına uğrar ve "Eğer (bu çektiğiniz sıkıntı sebebiyle) Allah indinde elde ettiğiniz mükâfatı bilseydiniz, fakirlik ve ihtiyaç yönüyle daha da artmayı dilerdiniz" derdi." (Tirmizî, Zühd 39, hadis no:2369) Şüphesiz ki Peygamberimiz bu vb. hadislerle fakirlik ve sefaleti ya da acı çekmeyi tavsiye etmemiş bilakis hayatın bir gerçeği olarak yaşanabilecek bazı mahrumiyetler karşısında dayanma gücünü oluşturabilecek yaklaşımlardan biri olarak bu noktaya değindiği söylenebilir. Bundan dolayı Rasûlullah (s.a.s.) şahsen mahkûm olduğu maddî darlıktan da hiç şikâyetçi olmadan, zerre kadar fütura düşmeden yaşadığı sıkıntılara katlanmış, Allah indindeki sevabı hatırlatarak ashabını da metanet ve sabra davet etmiştir. Bu itibarla engelli birey ve ailelerinin de Peygamberimizin bu vb. ha-

dislerinde vurguladığı yaşanan zorluklara katlanmanın mükafatının alınacağı ilkesini dikkate aldıkları görülmektedir.

41 yaşındaki ortopedik engelli ilkokul mezunu erkek; *“Yürümeye ve hareket etmede zorlandığımdan her zaman dışarıya çıkamıyorum. Dışarıya çıktığımda ise koltuk değnekleri ile yürümek ve hareket etmek zor oluyor ve bir hayli zaman alıyor. Ancak Peygamberimizin hadislerinde belirttiği sıkıntılara katlanmadan dolayı mükafat verileceğini düşününce kendimi rahatlamış hissediyorum ve kafama takmamaya çalışıyorum. Bir de peygamberimizin yaşadığı sıkıntıları hatırlayınca kendimden utanıyorum”* demiştir.

Peygamberimizin hayatını okuduğunu söyleyen 35 yaşındaki zihinsel engelli çocuğu olan Yüksek okul mezunu anne de şunları ifade etmiştir. *“Çocuğum zihinsel engelli, ona baktığım ve ilgilendiğim için mükafat alacağımı düşündüğümünden çocuğuma bakmak zor gelmiyor.”*

4.8. Hz. Muhammed'in Hayatından Engelli Birey ve Ailelerinin Örnek Aldığı İlke: Sahip Olduklarının Değerini Bilme ve Şükretme

db | 189

Engelli birey ve ailelerinin Peygamberimizin hayatından öğrendikleri bir diğer noktanın da peygamberimizin yaşadığı zorluklara rağmen sızlanmaması şikâyetçi olmaması ve şükredici olması olarak ifade edilmiştir. Nitekim 33 yaşındaki görme ve ortopedik engelli ilkokul mezunu erkek bu noktada şunları söylemektedir: *“Halimize şükretmemiz gerekir. Benden daha kötü olanlar da var. Okuduğum bir kitapta en çok şükreden Peygamberimiz olduğu yazıyordu. Günahsız olduğu halde cennete girecek kişi olacağı halde neden şükrediyor diye düşündüm. Ve halime şükretmem gerektiğini anladım.”* Dolayısıyla bakıma muhtaç kişi halinden şikâyetçi olmayıp şükrederek durumunu kabullendiğinde olayların olumlu (manevi) yönlerini görmeye başlayabilir, iyimserliğin hazzını tadarak daha dünyada iken manevi huzuru ve mutluluğu yakalayabilir. Bu nedenle şükretmek, Allah'a güvenmek, hayata ve olaylara müspet yönden bakıp iyimser olmak demektir.⁵⁴

24 yaşındaki zihinsel engelli çocuğu olan lise mezunu bir anne de *“Çocuğum zihinsel engelli olmasına rağmen ona sahip olduğum için şükrediyorum. Ya çocuğum olmasaydı ne yapardım. Dünyaya*

⁵⁴ Seyyar, a.g.e., ss. 240-241.

geldiğinde ben olmasaydım o ne yapardı bunları düşünüp şükrediyorum ve çocuğuma bakmaktan dolayı sevap alacağımı da düşünüyorum. Peygamberimiz geceleri kalkıp namaz kılıp dua edermiş ve şükredermiş, bunu bir sohbette uymuştum. Peygamber olarak o şükrediyor, dua ediyorsa biz neden etmeyelim.”

Nitekim peygamberimiz geceleri kalkıp ayakları kabarcıncaya kadar namaz kıları. Kendisine ‘Allah (c.c) senin geçmiş ve gelecek günahlarını affetti (niye kendini bu kadar yoruyorsun)’ denildi. “Allah’a şükreden bir kul olmayayım mı?” cevabını vermiştir. (Buhâri, Teheccüd 6, 2/63)

4.9. Hz. Muhammed’in Hayatından Engelli Birey ve Ailelerinin Örnek Aldığı İlke: Güzel Ahlaklı Olma.

Araştırmamıza katılan engelli birey ve aileleri arasında peygamberimizin güzel ahlaklı olma ile ilgili tavsiyelerinden etkilendiklerini onun için de buna uygun davranmayı arzuladıklarını belirtenler olmuştur. 35 yaşında ortopedik engelli ilkökul mezunu erkek *“Cuma günleri hocalar Peygamberimizin güzel ahlaklı olduğunu söylüyor. Bence ahlaklı olmak çok önemli. Başkasını aldatan, ona zarar veren günah işlemiş olur. Buna dikkat etmek gerekir.”*

31 yaşındaki ortopedik engelli çocuğu olan ilkökul mezunu bir anne de Peygamberimizin ahlaklı olmayı tavsiye ettiğini belirterek çocuğunu ahlaklı olarak yetiştirmek istediğini ifade etmiştir.

Nitekim Peygamberimiz “Güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim.” (İbn Hanbel, Müsned, II, 381) ve “Mîzana konan ameller arasında güzel ahlâktan daha ağır gelecek hiç bir pey yoktur. İnsan güzel ahlâkı sayesinde, oruç tutup namaz kılan kimseler derecesine yükselir”. (Tirmizî, Birr, 62) “Müminlerin iman açısından en mükemmel olanı, ahlâkı en iyi olanıdır.” (Buhârî, Edeb, 39) şeklindeki hadisleri ile güzel ahlaka ve öyle davranmaya dikkat çekmiştir.

4.10. Hz. Muhammed’in Hayatından Engelli Birey ve Ailelerinin Örnek Aldığı İlke: İnançın Olumlu Etkisi ve Dayanma Gücü Sağlaması

Sıkıntı ve zorluklarla karşılaşan bireylerin mevcut stresli durum ya da olayla başedebilmede kullandıkları bir başka yol da inançlarıdır. Bir problemle karşılaşan kişi problemin çözümüne yönelik ola-

rak dini inancından bir çıkış yolu bulmaktadır.⁵⁵ Nitekim yapılan araştırmalarda insanların % 45'inin stresli zamanlarında birtakım dini davranışları gerçekleştirerek sorunu aşmaya çalıştıkları, hastalık, ölüm vb. olumsuz bir durum karşısında ise insanların % 78'inin dini değerlere yöneldikleri tespit edilmiştir.⁵⁶ Zira inanç, insanların hayatına yeni bir anlam kazandırarak, karşılaşılan sıkıntıların insanların olgunlaştıracağı düşüncesini onlara aşılacaktır. Çünkü Allah sıkıntılarla insanları denemekte ve onlara bir şeyler öğretmektedir. Aynı zamanda insanlar Allah'ın her zaman kendileri ile birlikte olduğunu düşünerek O'ndan sürekli destek almaktadırlar. Allah'ı devamlı kendisi ile birlikte düşünen insan daha az kaygı ve stres içinde olacak, beden ve ruh sağlığı açısından daha az şikâyetçi olacaktır. Yapılan araştırmalar da bu görüşü desteklemektedir.⁵⁷ Aynı zamanda inançlar, genellikle hayatın zorluklarını yenmeye yarayan anlamlara sahiptirler. İnsanın çevre şartlarını değiştirip değiştirmemesinden çok zorlukları yenebileceğine olan inancı çok önemlidir. Bununla birlikte din insana karşılaştığı sıkıntıların karşılığını mükâfat olarak alacağını vaat etmektedir. Böylece bir vaat insanların çektiği acıları hafifletmektedir. Yapılan bir araştırmada çocuklarını kaybeden genç annelerin kendilerine yapılan dini telkinler, vaatler ve sağlanan sosyal destek sebebiyle çocuklarının ölümünü daha kolay kabullendiklerini göstermiştir.⁵⁸

İnsan hayatında zorluk ve sıkıntılarla baş etmede son derece önemli olan dini inanç, peygamberimiz ve sahabenin müşriklerin eziyet ve işkenceleri karşısında da sığındığı ve dayanma gücü oluşturuca temel ilke olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Peygamberimiz Taif'e hicret etmek için gittiğinde taşlanması, hakaret görmesi, kovulması ve ayaklarının altına dikenler atılarak ayaklarının yara içinde kalmasına rağmen inancı nedeniyle bunlara dayanmış ve peygamberlik görevinden ve hicret fikrinden vazgeçmemiş, Medine'ye hicret etmiştir. Aynı şekilde Bilal-ı Habeşi kızgın güneşin al-

⁵⁵ Rudolph Hood ve Ark., *The Psychology of Religion An Emprical Approach*, New York 1996, s. 378.

⁵⁶ M. P. Thompson & P.J. Vardaman, "The Role of Religion in Coping with Loss of a Family Member to Homocidie", *Journal for the Scientific Study of Religion*, 36, 1997, s. 45.

⁵⁷ Bkz. Kenneth Pargament, "Religious Methods of Coping Resources for the Conservation and Transformation of Significance", *Religion and the Clinical Practice of Psychology*, (Edt. Edward P. Shafrenske), American Psychological Association Washington 1996, s. 220.

⁵⁸ Hood ve Ark., *a.g.e.*, s. 389.

tında inkâr etmesi için eziyet görmesine rağmen inancından vazgeçmemiş ve imanı sebebiyle eziyetlere dayanmıştır. İşte dini inancın insanda sağladığı dayanma gücü, sorunları aşacağına ilişkin inancı engelli birey ve ailelerinin de sıkıntılarını aşmada başvurduğu ve Peygamberimizin hayatından örnek aldıkları bir ilke olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim 28 yaşında zihinsel engelli çocuğu olan ilkokul mezunu anne *“Peygamberimizin hayatı ile ilgili sohbetlerde Peygamberimizin birçok eziyet ve sıkıntıya Allah’a imanı sayesinde dayandığını hocalar anlatırdı. Ben de çocuğumun ihtiyaçlarını giderirken ve ona bakarken bazen zorlandığım oluyordu. Ne yapacağımı bilemiyordum. Sohbetlerde söylenenler aklıma geliyor ve Allah’a yöneliyor ve bana güç, kuvvet vermesini istiyordum.”*

35 yaşındaki ortopedik engelli ilkokul mezunu erkek bedensel engelli de *“Peygamberimizin hayatını okudum. Gördüm ki; Peygamberimizin işkence ve eziyetlere dayanması imanı sayesinde. Ben de sokakta yürürken, ihtiyaçlarımı karşılarken Allah’ın bana kolaylık vereceğine inandığımdan kendimi rahat hissedirim ve Allah’a dayanıp yapacağım işlere koyulurum.”*

Sonuç

İnsan kaza, hastalık, genetik etkenler vb. nedenlerle sakat kalabilir, hayatı altüst olabilir. Aynı şekilde doğuştan engelli bir bebeğe sahip olabilir veya herhangi bir nedenden dolayı sağlıklı çocuğu sakat kalarak engelli çocuğa sahip bir anne baba konumuna gelebilir. Engelli birey veya engelli çocuğa sahip anne baba olarak günlük yaşamda birtakım sıkıntı ve zorluklarla karşılaşmak mümkündür. Bu zorluklar arasında kabullenme, bakım, tedavi, eğitim, istihdamla ilgili sorunlar ile çevrenin olumsuz tutum ve davranışları yer alabilir. Bunları aşmada farklı yöntemler uygulamak mümkündür. İnsan, sıkıntılarını çözmeye, yeni davranışlar kazanmada sosyal öğrenme kuramının vurguladığı model olarak öğrenme biçiminden yararlanabilir. Model almada birey, aynı durumu yaşamış ya da benzer özellikleri olan çevresindeki kişileri veya daha önce yaşamış önemli şahsiyetleri ya da edebi eser kahramanlarını kendine örnek alır. Onların davranışlarını taklit ederek davranış değişikliğini gerçekleştirebilir. Biz de bu çalışmamızda toplumumuzda değişik vesilelerle dile getirdiğimiz Peygamber sevgisinin sahibi olan Hz. Muhammed’in hayatından engelli birey ve ailelerinin neler öğrendiğini belirlemeye çalıştık. Niteliksel araştırma yöntemiyle gerçekleştirdiğimiz mülakat ve açık uçlu anket çalışması ile engelli birey ve aile-

lerinin Peygamberimizin hayatından zorluklar karşısında sabırlı davranma, her şeye rağmen amacından vazgeçmeme, dua etme, yaşanılanları imtihan olarak görme, çocuklara karşı sevgi ve şefkat gösterme, sahip olunanların değerini bilme ve şükretme, yaşanan zorluk ve sıkıntılara sabretmenin karşılığının alınacağı anlayışı, güzel ahlâk çerçevesinde davranma ve olumlu davranışlarda bulunma, kolaylaştırıcı ve sevdirci şekilde davranma, inancın olumlu etkisi ve dayanma gücü sağlama şeklinde 10 davranışın model alındığını tespit ettik. Araştırmada dikkat çeken bir sonuç da Peygamberimizin engellilere yaklaşımı ile ilgili bilgi ve örneklerle araştırmaya katılanlar tarafından yer verilmemesidir. Bu konuda engellilere yönelik bilgi verici yeterli çalışmanın olmamasının ve Peygamberimizin hayatı ile ilgili çalışmalarda ve eserlerde engellilere yaklaşımı ile ilgili bilgilere pek yer verilmemesinin rolü düşünebilir.

KAYNAKÇA

- Algül, Hüseyin, *İslam tarihi*, C.1, Gonca Yay., İstanbul 1986.
- Akkök, Fusün. *Bayan Perşembeler*, ODTÜ Yay., Ankara 1997.
- Akkök F. & Özer Bilge Uzun, *Yaşamın Diğer Penceresi*, Özgür Yay., İstanbul 2005.
- Budak, Selçuk, *Psikoloji Sözlüğü*, Bilim Sanat Yay., İstanbul 2000.
- Canan, İbrahim, *Hz. Peygamberin Sünnetinde Terbiye*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 1980.
- Cüceloğlu, Doğan, *İnsan ve Davranışı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1993.
- Çelik, Ali, *Sünnetin Aktüel Değeri*, Kitap Yay., Ankara 2008.
- Efe, Adem, “Engelli Birey ve Ailelerinin Sorunları, Toplumdan Beklentileri ve Din”, *Manevi Sosyal Hizmetler*, (Edt. Ali Seyyar), Rağbet Yay., İstanbul 2008.
- Elden, Müge, “Hedef Kitle Davranışını Etkileyen Psikolojik Faktör Olarak Öğrenme”, *İletişim Dergisi*, Sayı. 18, 2003.
- Erdinç, Filiz, *MS ile Yaşamayı Öğrenmek*, Cinius Yay., İstanbul 2008.
- Fritz, Roger, *Muknatis İnsanlar*, (Çev. Pelin Özener), Sistem Yay., İstanbul 2002.
- Güleç, Cengiz, *Psikoterapiler*, Hekimler Yayın Birliği, Ankara 1993.
- Hallahan, Daniel P ve Kauffman, James M, *Exceptional Children, Introduction Special Education*, Allyn and Bocan, London 1994.
- Hood, Ralph W. ve Ark., *The Psychology of Religion An Emprical Approach*, New York 1996.
- Holahan, Charles J. ve Rudolf, H. Mous, “Personal and Contextual Determinants of Coping Strategies”, *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 5, 1987.
- Hökelekli, Hayati, *Din Psikolojisi*, Ankara 1998.
- Huzeyfe Ebu, *Peygamberimize Yapılan Eziyet ve İşkenceler*, (Çev. Mustafa Öztürk), Polen Yay., İstanbul 2006.
- Jones, Nelson Richard, *Danışma Psikolojisi Kuramları*, (Edt. Fusün Akkoyun), İstanbul 1982.
- Köknel, Özcan, *Zorlanan İnsan, Kaygı Çağında Stres*, Altın Kitaplar, İstanbul 1993.

- Kula, M, Naci, "İstenmedik ve Beklenmedik Olaylarla Karşılaşan Bireylere Yönelik Moral ve Manevi Desteğin Önemi", *Dinbilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi*, VI, Sayı. 2, 2006.
- "Engelli Birey ve Ailelerine Yönelik Moral ve Manevi Destek", *Uluslararası Osmanlıdan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu*, Çorum Belediyesi Yay., Çorum 2008.
- Korkmaz, İsa, "Sosyal Öğrenme Kuramı", *Eğitim Psikolojisi, Gelişim, Öğrenme, Öğretim*, (Edt. Binnur Yeşilyaprak), Pegam Yay., Ankara 2006.
- Küçük, Raşit, "Hz. Peygamber ve Örneğliğinin Mahiyeti", *İslamın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri Kutlu Doğum Sempozyumu 2001*, TDV Yay., Ankara 2003.
- Peale, Norman Vincent, *Olumlu Yaşamın Gücü*, (Çev. Şahin Cüceloğlu), Sistem Yay., İstanbul 1997.
- Pargament, Kenneth, "Religious Methods of Coping Resources for the Conservation and Transformation of Significance", *Religion and the Clinical Practice of Psychology*, (Edt. Edward P. Shafrenske), American Psychological Association, Washington 1996.
- Schultz, P. Duane ve Schultz, Ellen Sydney, *Modern Psikoloji Tarihi*, (Çev. Yasemin Aslay), Kaknüs Yay., İstanbul 2002.
- Thompson, M. P. & Vardaman, P.J., "The Role of Religion in Coping with Loss of a Family Member to Homicide", *Journal for the Scientific Study of Religion*, 36, 1997.
- Seyyar, Ali, *Sosyal Hizmetlerde Manevi Bakım*, Şefkatli Eller Yay., Ankara 2007.
- Sieger, Robin, *Zafer İçin Doğanlar*, (Çev. Betül Şimşek), Sistem Yay., İstanbul 2002.
- Şahin, Nesrin, *Stresle Başa Çıkma Olumlu Bir Yaklaşım*, Sistem Yay., İstanbul 1995.
- Yıldırım, Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yay., İstanbul 2003.

